

О.М.Бородіна, д.е.н.,
І.В.Прокопа, д.е.н.,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

СОЦІОЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Суттєві загальносвітові тенденції в системі використання ресурсів та зростання рівня взаємодії економіки та суспільства посилюють необхідність в системному підході до організації агроекономічних досліджень. Переорієнтація сільського господарства на екологічні покращення, підвищення рівня економічної життєздатності сільських громад і їх внеску у сталий розвиток встановлюють нові вимоги для політики і практики. Метою цієї публікації є зосередження уваги на необхідності спрямування наукових досліджень на вирішення взаємопов'язаних аспектів сільського господарства і сільського розвитку в Україні в контексті перспектив європейської інтеграції. Для України це має надзвичайно важливе значення у зв'язку з дуальністю господарюючої системи, яка дедалі більше укорінюється на селі.

Зростання у вітчизняному аграрному секторі відбувається в основному завдяки концентрації землі, інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, нарощенню його експортного потенціалу та експортних надходжень. Однак при цьому не можна ігнорувати серйозні деформації і негативні тенденції розвитку, що супроводжують таке зростання. Агресивне використання сільськогосподарських угідь, монокультуризація, масове недотримання сівозмін тощо та істотне зменшення обсягів природоохоронної діяльності загрожують виснаженням ресурсо-екологічного потенціалу аграрного сектора України. Занепад сільських територій, скорочення поселенської мережі, приховане безробіття, перетікання зайнятості сільського населення економічно активного віку у неформальний сектор та деградація сільських спільнот створюють реальну загрозу не лише продовольчій, але й

усій національній безпеці держави. Викладене свідчить про те, що вітчизняний аграрний сектор, як і вітчизняна аграрна політика, потребують модернізації.

Слід зазначити, що, наприклад, аграрна політика Європейського Союзу не ставить аграрне зростання як мету, а розглядає його лише у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку. На відміну від зростання, поняття «розвиток» не є виключно економічним явищем. Аграрний розвиток – це таке нарощення аграрного виробництва, при якому досягається принцип інклюзивності та справедливості, коли вигоди від зростання відносно рівномірно розподіляються між усіма учасниками процесу, підвищення продуктивності здійснюється безпечним для довкілля способом, а скорочення зайнятості у сільському господарстві супроводжується створенням нових робочих місць у позааграрній сфері на селі.

Модернізація аграрного сектора вимагає перегляду усталеного ставлення до сільського господарства як галузі, що має виключно виробничо-комерційне призначення. Світове співтовариство дедалі більше керується концепцією багатофункціональності сільського господарства, згідно з якою у процесі сільськогосподарської діяльності не тільки виробляються продовольство і промислова сировина, але й створюються суспільно значущі блага. Найголовніші з них – продовольче самозабезпечення країни, надання можливостей і засобів для існування сільського населення, відтворення селянства, підтримання екологічної рівноваги та збереження агроландшафтів. Визнання багатофункціональності сільського господарства як його ключової макроекономічної характеристики є головною передумовою модернізації вітчизняного аграрного сектора.

Модернізація як напрям розвитку певної системи передбачає не тільки осучаснення різних її складових, але й їх гармонізацію. У таких суспільно-виробничих системах, як аграрний сектор, адекватним є соціоекономічний підхід, який розглядає соціальний і економічний аспекти розвитку у нероздільній єдності. Варто нагадати, що йдеться про саме соціоекономічний, а не соціально-економічний підхід. У соціоекономічній сутності соціальне та

економічне становить єдине ціле, яке не можна розкласти на окремі, навіть взаємозв'язані складові, тоді як соціально-економічна сутність виникає у результаті взаємодії соціальних і економічних сторін процесу, кожна з яких зберігає відносну самостійність[1]. Соціоекономічна модернізація – це таке осучаснення суспільно-виробничої системи, яке, поряд з оновленням матеріально-речових елементів і розподільчих відносин, супроводжується реалізацією та нарощуванням творчого потенціалу кожної людини, формує її як особистість, завдяки чому збільшується загальна результативність функціонування економіки. Модернізація аграрного сектора України повинна відбуватися саме на засадах соціоекономічного спрямування цього процесу. Водночас аграрна політика України має бути адаптованою до глобальних тенденцій аграрного розвитку шляхом кардинальних інституційних змін у суспільстві.

Трансформація інституційного середовища в перехідних суспільствах поширюється не тільки на формальні, але й на неформальні інститути, такі як цінності, звичаї, норми поведінки, менталітет. Сфера неформальних інститутів, яка взагалі ігнорувалася у ході аграрних реформ в Україні, виявилася найбільш інерційною в усіх країнах з перехідною економікою. Одним із найскладніших завдань було створення інститутів, що здатні ініціювати і просувати розвиток ринкових механізмів в агропродовольчій сфері. Неформальні інститути, зокрема, культурні традиції, впливають на особливості і темпи формування ринкових відносин, а створення атмосфери довіри у суспільстві є визначальним для розвитку ринкової взаємодії.

Асоціація з ЄС надає Україні шанс нейтралізувати вплив «незапланованих» формальних та неформальних інститутів і поступово запровадити більш досконалі механізми включеності усіх учасників агропродовольчого ланцюга у процесі розвитку. Важливу роль у цьому відіграє організація державної підтримки і субсидування, а також здійснення урядом координації та контролю бюджетних фінансових потоків в аграрний сектор. Формування оптимальної інституційної організації є досить складним

процесом, який постійно змінюється у відповідності до нових вимог і обставин. За цим стоїть значно глибша трансформація моделей поведінки у системі державного регулювання аграрного сектора, відносин уряду з приватним сектором та громадянським суспільством.

Включення України до завдань глобального економічного розвитку в рамках міжнародних угод очевидно вимагатиме встановлювання нових правил і очікувань відносно того, як будуть у подальшому прийматися рішення щодо обсягів, напрямів та механізмів підтримки і як вони будуть здійснюватися. Це встановлюватиме нові обмеження і надаватиме ширші можливості для аграрної політики, з'являється шанс створення нових відносини між державою та різними організаційно-правовими формами господарювання на селі. Ці зміни у державному регулюванні пов'язані зі зменшенням дисонансу та обмеженням влади монопольних корпоративних структур щодо отримання преференцій з бюджету і надаватиме імпульс для формування засад нової політики сільського розвитку.

У розвинених країнах існує ряд інститутів, які роблять менш вірогідними дисонанси у соціоекономічній координації. Прикладами таких інститутів є влада закону, висока якість судової системи, представницькі політичні інститути, незалежні профспілки, соціальні партнерства в сільській місцевості, організаційно оформлені представництва дрібних виробників, малих поселень тощо. Ці інститути сприяють підвищенню прагнення різних соціальних груп до співпраці на сільських територіях шляхом узгоджених стратегій і зниження вірогідності прийняття рішень, які не направлені на соціальну взаємодію.

Таким чином участь у процесах глобалізації, врешті-решт, є чимось більшим, ніж простою зміною тарифів, цін, обсягів дотацій – воно вимагає інституційної реформи величезного масштабу. Ця інституційна реформа має змінити не тільки параметри політики, але й поведінкові стереотипи, адаптуючи їх до загальносвітових культурних цінностей.

У вітчизняних умовах інтеграція до ЄС може обмежити тіньовий доступ до бюджетних коштів, знизити рівень корупції і одержання ренти (у тому числі

політичної) державними структурами, пов'язаних з втручанням у розподіл коштів виділених на підтримку аграрного сектора. Встановлення обмежень у розрізі окремих виплат товаровиробникам («жовтий» та «зелений» кошики) сприятиме розбудові інститутів сільського розвитку, що, в свою чергу, сприятиме покращенню якості інституційного середовища.

Імплементация Угоди може сприяти появі високоякісних інститутів, проте слід зазначити, що інституційний розвиток в Україні – це більш системний процес, який вимагає політичної волі, часу, а також нетрадиційних і неординарних рішень. В аграрному секторі успіх залежатиме від того, чи спрямовуються ресурси державної підтримки в ті види діяльності, які породжують довгостроковий економічний розвиток (через зовнішні ефекти науково-дослідних розробок, оновлення людського капіталу, забезпечення якості та безпеки продукції, розширення асортименту органічного виробництва і його доступу на зовнішні ринки і так далі), чи, навпаки, відволікають ресурси від таких видів діяльності і спрямовують їх на вирішення поточних проблем аграрного бізнесу. Тобто, майбутнє аграрного сектора більшою мірою залежить від інституційної організації, в якій оперує система державної підтримки і торгова політика, ніж безпосередньо умови імплементації у глобальний ринок - визначені обсяги державних коштів і рівні, на яких установлені конкретні торгові бар'єри.

Література

---

1. Костюк В.Н. Теория эволюции и социоэкономические процессы. – М., «Едиториал УРСС». – 2004. – С. 116.